www.e-rara.ch

Omnes quae extant D. Hieronymi Stridonensis lucubrationes

Hieronymus, Sophronius Eusebius

Basileae, [1536-1538]

Universitätsbibliothek Basel

Shelf Mark: FM1 II 1-6

Persistent Link: https://doi.org/10.3931/e-rara-62470

Commentaria in epistolam ad Galatas

www.e-rara.ch
Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d’imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L’éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l’imprimerie jusqu’au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

A a ¶ De cætero autem fratres gaudete:perfecti eſtote,ex/hortamini.] Notandum quod toti eccleſiæ ſcribens,dicit eos omnes debere eſſe perfectos, & qđ laicos iubet ſeinuicē exhortari. b ¶ Idipſum ſapite. Pacem habete, & deus pacis & dilectionis erit uobiſcum.] Alioquin autor diſſenſionis & odij contrarius erit uobiſcū, & uos cū illo permanebitis in æternum, ſi ille hic uobiſcum man/ſerit ſemper. c ¶ Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant uos omnes ſancti.] Non honorati aut diuites. C

d ¶ Gratia dñi noſtri Ieſu Chriſti & charitas dei & cõmunicatio ſancti ſpiritus.] Contra Arianos, qui ideo patrē maiorem eſſe contendunt: quia plerunq; primus nominatur in ordine. e ¶ Sit cū omnibus uobis amen.] Non aliquantis: ſiue qđ omnes in his donis uelit eſſe pfectos.

ctionem. De cæterò[a] fratres gaudete: perfecti eſtote,ex hortamini: idipſum ſapitē[b]. Pacem habete, & deus pacis & dilectionis erit uobiſcum. Salutāte[c] inuicem in oſculo ſancto. Salutant uos omnes ſancti. Grātia[d] domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas dei & communicatio ſancti ſpiritus ſit cūm[e] omnibus uobis. Amen.

COMMENTARIA IN epiſtolam ad Galatas.

Aulus apoſtolus non ab hominibus neque per hominem.] Sicut ſacrarum ſcripturarum teſtatur autoritas: Neminem uenire ad patrē niſi per filium & ſpiritum ſanctum. Item neminem uenire ad filium, niſi quem uocauerit pater & ſpirit⁹ ſanctus: ita & hoc loco manifeſte oſtenditur Paulum apoſtolū in euangelij prædicationem, per Ieſum Chriſtum & deum patrem uocatū eſſe à ſancto ſpiritu: quēadmodum li
B ber apoſtolicorum actuum docet, dicens: Miniſtrātibus autem illis domino, & ieiunantibus dixit ſpiritus ſanctus: Segregate mihi Barnabā, & Sāulū in opus ad quod aſſumpſi eos. Item & infra in eodē loco: Et ipſi quidem miſſi à ſpiritu ſancto abierunt ſeleuciam. Quod autem hic Ieſum Chriſtum primo loco ponit, & ita demum patrem, & alibi indifferenter deum patrem anteponit, frequēter etiam ſpiritum ſanctum, hoc oſtendit: quoniam in patre & filio & ſpiritu ſancto, non ordo, nō maior aut minor, ſed una eſt gloria eademq; ſubſtantia. Quod uero dicit, neq; per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum: hic perſonam deitatis oſtendit. Quod autem ait: qui ſuſcitauit eum à mortuis: aſſumpti hominis ſignificat incarnationem. Aliter: Non humana præſumptione, ut illi dicunt: neq; per apoſtolos alios, ut Aaron per Moyſen, ſed per ipſum dominū, ut Moyſes & omnes apoſtoli uel prophetæ. ſed pleriq; ab hominibus ordinātur, cum indigne fauore populi patientiā domini cōtemnentes, diuino ſacerdotio contra meritum ordinantur.

g ¶ Sed per Ieſum Chriſtum.] Qui Petrum & cæteros apoſtolos in miniſterium apoſtolatus elegit. h ¶ Et deum patrem.] Oſtendit unam eſſe patris & filij operationem. i ¶ Qui ſuſcitauit &c.] Secundum quod mori potuit, ſecundū carnem ſcilicet. k ¶ Et qui mecum ſunt omnes fratres, eccleſijs Galatiæ.] Ne ſolus indigne ferre putaretur, ſuam conculcari doctrinā, Apoſtolus obiurgaturus Galatas propter conuerſationem ſuam, non tantum ex ſua perſona ſcribit ad eos, ſed ex omnium fratrum, qui in conſortio ſecum erant; quos in epiſtola ad Corinthios apoſtolos uocat, dicens: Siue fratres noſtri apoſtoli eccleſiam gloriæ Chriſti. 1.Cor.15 l ¶ Gratia uobis.] Qua ſola eſtis fide ſaluati. m ¶ Et pax à deo & patre noſtro &c.] Qua remiſſis delictis omnib. recōciliati fuerāt deo. n ¶ Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris.] Oſtendit beneficia Chriſti, quibus exiſtebant ingrati, in lege quæ peccatoribus data eſt, uiuere cupientes, cum illis omnia eſſent peccata dimiſſa. o ¶ Vt eriperet nos de præſenti ſeculo nequam.] Non quod ſeculū nequam ſit, ſed qđ mala ſint, quæ aguntur in ſeculo: ſicut & domin⁹ in euangelio dicit: Suffi D cit diei malicia ſua. Matth.6.d Non quia dies mala ſit, ſed propter illa, quæ in eius tempore aguntur uel bona uel mala dicitur. Itē mala ſeculi opera dicũtur quæ cõmittuntur in ipſo. p ¶ Secūdum uoluntatem dei & patris noſtri.] Non ſecundū merita noſtra.

AD GALATAS

Aulus apōſtolus[f] non ab hominibus, neq; per[g] hominem: ſed per Ieſum Chriſtum & deūm[h] patrem: qūi[i] ſuſcitauit eum à mortuis, & qūi[k] mecum ſunt omnes fratres, eccleſijs Galatiæ. Grātia[l] uobis & pāx[m] à deo patre noſtro & dño Ieſu Chriſto: qui dēdit[n] ſemetipſum pro peccatis noſtris, ūt[o] eriperet nos de præſenti ſeculo nequā, ſecundū uōluntatē[p] dei & patris noſtri, cūi[q] eſt gloria in ſecula ſeculorū amen. Mirōr[r] quod ſic tā cito transferimini ab eo qui uos uocauit in gratiā Chriſti, in aliud euangeliū, quod nō eſt aliud, niſi ſunt aliqūi[s] qui uos conturbāt, & uolunt cōnuertere[t] euangeliū Chriſti. Sed licēt[u] nos aut angelus de cœlo euāgelizet uobis præterq; quod euangelizauimus uobis, anathēma[x] ſit. Sicūt[y] prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis uobis euangelizauerit præter id quod accepiſtis, anathema ſit. Modo ēnim[z] hominibus

q ¶ Cui eſt gloria in ſecula ſeculorum amen.] Infinitis beneficijs infinita gloria debetur. r ¶ Miror q̊d ſic tam cito transferimini ab eo qui uos uocauit in gratiā Chriſti, in aliud euangelium: quod non eſt aliud.] Manifeſtatis beneficijs, mirari ſe dicit quod ab illo potuerint ſeparari. ſ ¶ Niſi ſunt aliqui qui uos conturbāt.] Nam euangelium uerum aliud eſſe non poteſt, niſi Chriſti. t ¶ Et uolunt conuertere euangelium Chriſti.] Dum lex ad euangelium profecerit, illi peruerſo ordine euangelium ad legem prouocare nitūtur. u ¶ Sed licet nos aut angelus de cœlo euangelizet uobis præterq; quod euangelizauimus uobis.] Breuiter omni uoluit præiudicare perſonæ, quando nec Apoſtolos contra id quod primum prædicauerat, nec uocem de cœlo loquentis angeli permiſit audire. Facit autem ſententia cõtra omnes hæreticos, qui traditiones apoſtolicas mutare conantur. x ¶ Anathema ſit.] Hoc eſt, abominabilis uobis ſit. y ¶ Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis uobis euangelizauerit præter id quod accepiſtis, anathema ſit.] Repetitum fortius commendatur. z ¶ Modo enim hominibus ſuadeo, an deo?] Nunquid propter homines uobis ſuadeo, ſicut propter Iudæorum traditiones ante faciebā? Oſtendere uult odia hominum ſe non timentem, libere defendere ueritatem.

¶ An

bus ſuadeo, an deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem. Notum enim uobis facio fratres euangeliũ quod euangelizatum eſt à me: quia non eſt ſecundum hominem. Neq; enim ego ab homine accepi illud neq; didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. Audiſtis enim conuerſationem meam aliquando in Iudaiſmo: quoniam ſupra modum perſequebar eccleſiam dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum. Cum autem placuit ei qui me ſegregauit ex utero matris meæ, & uocauit per gratiam ſuam, ut reuelaret filium ſuum in me, ut euangelizarẽ illum in gentibus: continuo non acquieui carni & ſanguini. Neq; ueni Hieroſolymam ad anteceſſores meos apoſtolos, ſed abij in Arabiam, & iterũ reuerſus ſum Damaſcum. Deinde poſt annos tres ueni Hieroſolymam uidere Petrum, & manſi apud eum diebus quindecim. Alium autem apoſtolorum uidi neminem, niſi Iacobum fratrem domini. Quæ autem ſcribo uobis, ecce coram deo: quia non mentior. Deinde ueni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie eccleſijs Iudææ, quæ erant in Chriſto. Tantum autem auditum habebant: quoniam qui perſequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem quam aliquando expugnabat, & in me clarificabãt deũ.

Cap. II.

DEinde poſt annos quatuordecim iterum aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito. Aſcendi autem ſecundũ reuelationem, & contuli cum illis euangelium quod prædico in gentibus. Seorſum autem his qui uidebantur aliquid eſſe, ne forte inuacuum currerẽ aut cucurriſſem. Sed neq; Titus qui mecum erat, cum eſſet gentilis compulſus eſt circuncidi: ſed propter

A a ¶ An quæro hominibus placere?] Vbicũq; ſine additamento aliquo homines nominantur, in malã partẽ
Pſal.115 accipiũ in ſcripturis. Vt eſt illud: Omnis homo mendax.
1.Cor.3.4 Et: Quem dicunt homines eſſe? Et: Nõne homines eſtis? Et: Secundum hominem ambulatis. Igitur quicunq; talibus placere uoluerit: neceſſe eſt ut eorũ faciat uoluntatẽ. Sancti autem deo tãtum & deum amantibus placẽt: qui plus q̃ homines eſſe meruerũt. b ¶ Si adhuc hominibus placerẽ, Chriſti ſeruus nõ eſſem.] Nã ideo me oderunt: quia ſeruꝰ ſum Chriſti. c ¶ Notũ enim uobis facio fratres euangeliũ, quod euangelizatum eſt à me.] Vult purgare uſurpationis & humanæ traditionis infamiam. d ¶ Quia non eſt ſecundum hominem: neq; enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per reuelationẽ Ieſu Chriſti.] Neq; à me confinxi, neq; ab alio homine accepi, neque à quoquã didici quod gentes ſola fide ſaluarẽtur.
B e ¶ Audiſtis enim cõuerſationem meam aliquando in Iudaiſmo.] Nec uos credo latere quod dico. Oſtendere uult q̃ firmiter tenuerit Iudaiſmum, & quàm fideliter pro traditionibus patrũ expugnarit eccleſiam: ut intelligamus eum non potuiſſe inde humano conſilio, niſi reuelatiõe ſeparari diuina. f ¶ Quoniam ſupra modum perſequebar eccleſiã dei, & expugnabam illam, & proficiebã in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum.] Non ſupra omnes, ne iactabundus putaretur. g ¶ Cum autem placuit ei qui me ſegregauit ex utero matris meæ.] Hic præſcientiam dei, ad dilectionem Apoſtoli anteq̃ naſceretur, oſtendit. Item qui me in præſciẽtia ab utero ſegregauit: quãdo uoluit, fecit quod ſciebat eſſe futurum. h ¶ Et uocauit per gratiam ſuam.] Non meis meritis. i ¶ Vt reuelaret filium ſuum in me, ut euangelizarem illum in gentibus.] Vt filium ſuum per me gentibus reuelaret. k ¶ Continuo non acquieui carni & ſanguini.] Hoc dicit: quoniã ſecundum myſterium reuelationis, cõmiſſam ſibi prædicationẽ euangelij exercuerit: neq; tunc carnis & ſanguinis uocem audiui, ſed dei. l ¶ Neq; ueni Hieroſolymam ad anteceſſores meos apoſtolos, ſed abij in Arabiam, & iterum reuerſus ſum Damaſcũ.] Non quod mihi neceſſe fuit, ut ab illis aliquid edocerer: ſed de Damaſco in Arabiam protinus ibam, ut docerem quod mihi à deo reuelatum fuerat. C
m ¶ Deinde poſt annos tres.] Oſtendit ſe non indiguiſſe doceri, qui tribus iam annis alijs prædicarat. n ¶ Veni Hieroſolymam.] Quando ſe diſcipulis iungere attentabat. o ¶ Videre Petrũ.] Et ſuſceptum ſe ab illo in charitate demõſtrat, & in tam breui tempore nihil diſcere potuiſſe. p ¶ Et manſi apud eum diebus quindecim.] Videndi gratia, non diſcendi. q ¶ Alium aũt apoſtolorum uidi neminem.] Ne uel ab illis didiciſſe uideretur. r ¶ Niſi Iacobum fratrẽ domini &c.] Quatuor modis fratres appellari quis dubitat? Primo, naturæ: ſecundo, cognatione: tertio, gente: quarto, affectu. Vnde Iacobus ſecũdum cognationem frater domini dicitur: quoniam de Maria Cleophæ ſorore matris dñi, natus eſſe monſtratur. ſ ¶ Deinde ueni in partes Syriæ & Ciliciæ: erã autem ignotus facie eccleſiæ Iudææ.] Notãdum quia per triennium eccleſijs Iudææ erat ignotus. t ¶ Quæ erãt in Chriſto &c.] Seorſum qui ex Iudæis erãt, eccleſia habebãtur: nec his qui erant ex gentibus, miſcebantur. u ¶ Et in me clarificabant deum.] De re difficili, maxima naſcitur admiratio, & laudabatur deus qui hoc ſolus poſſet efficere. De falſis fratribus, & de Petro in circunciſione: Paulo uero in gentibus ordinatis. D

Cap. II.

DEinde poſt annos quatuordecim.] Quãdo de oneribus legis quæſtio mouebatur. y ¶ Iterum aſcẽdi Hieroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito.] Non uolũtate mea, ſed imperij diuini neceſſitate. z ¶ Aſcendi autem ſecundum &c.] Hoc ait Apoſtolus: Cum uenirem inquit, Hieroſolymam ſecundũ reuelationẽ dei, congregationi fratrum per ædificationem meam reddidi rationem, ſeorſum & apoſtolis: non ut ab illis in aliquo inſtruerer, quippe qui plenam fueram gratiam cõſecutus: ſed ut manifeſtarẽ eis recto ordine me Chriſti euãgeliũ prædicare. a ¶ Et contuli cum illis &c.] Non didici, ſed contuli euangeliũ, per quod gentes ſola fide ſaluantur. b ¶ Seorſum autem his &c.] Ne illos diſcipuli de euangelio dubitare putarent. c ¶ Ne forte inuacuum &c.] Hoc non eſt dubitantis, ſed potius confirmantis. d ¶ Sed neq; Titus qui mecũ &c.] Inuacuũ cucurrit.

¶ Sed

A *a* ¶ Sed propter ſubintroductos falſos fratres.] Reddit cauſas cur circuncidit Titum: non quia illi circunciſio prodeſſet, ſed ut ſcandalum imminens uitaretur. *b* ¶ Qui ſubintroierunt explorare libertatem &c.] Qua abſoluti ſumus à iugo legis. *c* ¶ Quibus necꝙ ad horā ceſſimus &c.] Vt periculum uitaremus, & eſſent in nobis qui ueritatē euangelij confirmarent. *d* ¶ Ab his autē qui uidebantur eſſe aliquid.] Hic eos ſignificat, qui Galatas Iudaizare compulerāt: qui aliquando inſignes inter diſcipulos apoſtolorum fuerāt: quiꝙ præſenti tēpore à fide Chriſtiana ad obſeruationem Iudaicam conuertebāt. *e* ¶ Quales aliquando fuerint, nihil mea intereſt &c.] Non mihi cura eſt, quia cū domino ambulauerūt: quia nec tempus præiudicat fidei, nec perſona labori. *f* ¶ Mihi autem &c. quod creditū eſt mihi euangeliū præputij.] Vt prædicem in gentibus, ſicut illi Iudæis. B *g* ¶ Sicut & Petro circunciſionis: qui enim operatus eſt Petro in apoſtolatum circūciſionis, operatus eſt & mihi inter gentes &c.] In nullo ſum illo inferior: quia ab uno deo ſumus in miniſterio ordinati. *h* ¶ Iacobus & Cephas & Ioannes, qui uidebantur columnæ eſſe.] Super quas erat eccleſia confirmata. *i* ¶ Dextras dederunt.] Ita nos docere debere. *k* ¶ Mihi & Barnabæ ſocietatis &c.] Ambo enim miſſi erant ſimul, ut gentibus prædicarēt. *l* ¶ Vt pauperū memores eſſemus.] Qui omnia ſua diſtribuentes, ad apoſtolorum pedes precia deponebant: Vel quorum bona fuerant à Iudæis inuaſa: ſicut legimus ad Hebræos. *m* ¶ Quod etiam ſolicitus fui hoc ipſum facere.] Hoc eſt, quod in omni penè ſcribit epiſtola. *n* ¶ Cum aūt ueniſſet Cephas antiochiam &c.] Galatarum infirmitas compellit eum narrare: quod nec ipſi apoſtolorum principi Petro pepercerit, ueritatē euangelij non libere defendenti: ſicut etiam ad profectū Corinthiorum manifeſtat: uiſionem quam annis quatuordecim celauerat. Hoc aūt totum ait, ut oſtendat ſe nunꝙ circunciſionis fuiſſe fautorem, quod de illo falſi apoſtoli confingebant. Vnde & alibi dicit: Ego aūt fratres, ſi circunciſionē prædico, quid adhuc perſecutionē patior? (Gal. 5. b) *o* ¶ Prius enim ꝙ uenirent &c.] Sciens ſibi oſtenſum, ut nullius generis hominē uocaret immundū. C *p* ¶ Cum aūt ueniſſent, &c.] Non ideo reprehenſibilis erat, quia cum illis edebat: ſed quia poſtea propter homines ſe ſubtrahebat. *q* ¶ Ita ut & Barnabas duceretur ab eis &c.] Qui mecum ad gentes miſſus, nihil inter eos docuerat eſſe diſcriminis. *r* ¶ Sed cū uidiſſem &c.] Quamuis hoc propter ſcandalū faceret Iudæorum: tamen publice illū conueni, ut & Iudæis ſuperbia, & gētibus deſperatio tolleretur. *s* ¶ Dixi Cephæ corā omnibus.] Publicū ſcandalum non poterat priuate curari. *t* ¶ Si tu cū Iudæus ſis.] Si tu non tenes qđ natus es, quomodo illos facis tenere qđ nati nō ſunt? Rationem reddit, nō iniuriā facit. *u* ¶ Gentiliter uiuis & non Iudaice.] Non ex operibus legis, ſed ſola fide ſicut gētes, uitam in Chriſto inueniſſe te noſti. D *x* ¶ Quomodo gētes cogis Iudaizare?] Cur ſubtrahis te tanꝙ à peccatorib.] *y* ¶ Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores.] Peccatores tamē eramus: quia concluſit ſcriptura omnia ſub peccato. *z* ¶ Scientes autem quod nō iuſtificatur homo ex operibus legis &c.] Opera legis, circunciſio & ſabbatū, dies feſti, & cætera: quæ non propter iuſticiam, ſed ad edomandam populi duritiam ſunt mādata. *a* ¶ Quod ſi quærentes iuſtificari &c.] Si enim gentes fides ſola non ſaluat, nec nos: quia ex operibus nemo iuſtificatur. Ergo ad huc peccatores ſumus, & Chriſtus peccatorum miniſter eſt, tanquam non ualens peccata indulgere. *b* ¶ Si enim quæ deſtruxi, iterū hæc reædifico, præuaricatorem me conſtituo.] Si deſtruxi Iudæos, & nūc (ut illi dicunt) ipſos reædifico, meæ ſententiæ præuaricator inuenior. *c* ¶ Ego enim per legem legi mortuus ſum.] Hoc eſt quod dicit: per legem Chriſti, legi Moyſi mortuus ſum: aut certe per ipſam Moyſi legem, legis eiuſdē ſum obſeruationibus liberatus: quoniā ſcriptum eſt in eadem lege: Quia Abraham ex fide iuſtificatus eſt, (Gen. 15. b) & non ex operibus legis. Item per legē Chriſti, legi literæ, & Moſi legi ueteri ſum mortuus: quia ipſa ſe ceſſaturam

---

[a]propter ſubintroductos falſos fratres, [b]qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram quam habemus in Chriſto Ieſu: ut nos in ſeruitutē redigerēt, quibus [c]necꝙ ad horam ceſſimus ſubiectioni, ut ueritas euangelij permaneat apud uos. Ab his [d]autem qui uidebantur eſſe aliquid, [e]quales aliquando fuerint, nihil mea intereſt. Deus enim perſonam hominis nō accipit. Mihi [f]autem qui uidebantur eſſe aliquid, nihil contulerunt: ſed econtra cum uidiſſent quod creditū eſt mihi euangeliū præputij, ſicut & [g]Petro circūciſionis. Qui enim operatus eſt Petro in apoſtolatū circunciſionis, operatus eſt & mihi inter gentes. Et cum cognouiſſent gratiam quæ data eſt mihi: [h]Iacobus & Cephas & Ioannes, qui uidebantur columnæ eſſe, [i]dextras dederunt mihi & [k]Barnabæ ſocietatis: ut nos in gentes, ipſi aūt in circunciſionem: tantum ut [l]pauperum memores eſſemus. [m]Quod etiam ſolicitus fui hoc ipſum facere. Cum [n]autem ueniſſet Cephas Antiochiam, in faciem ei reſtiti, quia reprehenſibilis erat. Prius [o]enim quàm uenirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat. [p]Cum autem ueniſſent, ſubtrahebat & ſegregabat ſe, timens eos qui ex circunciſione erant, & ſimulationi eius conſenſerunt cæteri Iudæi: [q]ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam ſimulationē. [r]Sed cum uidiſſem quod non recte ambularent ad ueritatē euangelij, dixi Cephæ [s]coram omnibus. Si [t]tu cū Iudæus ſis, [u]gentiliter uiuis & non Iudaice: [x]quomodo gentes cogis Iudaizare? [y]Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores. [z]Scientes autem quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidē Ieſu Chriſti, & nos in Chriſto Ieſu credimus, ut iuſtificemur ex fide Chriſti, & nō ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Quod ſi quærentes [a]iuſtificari in Chriſto, inuenti ſumus & ipſi peccatores, nunquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. Si [b]enim quæ deſtruxi iterum hæc reædifico, præuaricatorem me conſtituo. Ego [c]enim per legem legi mortuus ſum, ut deo

ut[a] deo uiuã: Chriſto confixus[b] ſum cruci. Viuo[c] aũt iam non ego, uiuit uero[d] in me Chriſtus. Quod[e] autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij dei, qui[f] dilexit me, & tradidit ſeipſum pro me. Non[g] abijcio gratiam dei. Si enim per[h] legem iuſticia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.

Cap. III.

O Inſenſati Galatæ[i], quis[k] uos faſcinauit non obedire ueritati? Ante[l] quorum oculos Chriſtus Ieſus proſcriptus eſt, & in uobis[m] crucifixus. Hoc[n] ſolum à uobis uolo diſcere. Ex operibus[o] legis ſpiritum accepiſtis, an ex auditu fidei? Sic ſtulti eſtis: ut cum[p] ſpiritu cœperitis, nunc carne cõſummamini? Tanta[q] paſſi eſtis ſine cauſa, ſi tamen ſine cauſa. Qui[r] ergo tribuit uobis ſpiritum, & operatur uirtutes in uobis ex operibus legis, an ex auditu fidei, ſicut ſcriptum eſt: Abraham credidit deo[s], & reputatum eſt illi ad iuſticiam. Cognoſcite[t] ergo: quia qui ex fide ſunt, hi ſunt filij Abrahæ. Prouidens[u] autem ſcriptura: quia ex fide iuſtificat gentes deus, prænunciauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex[x] fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham. Quicunq;[y] enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim: Maledictus[z] omnis qui non permaſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis ut faciat ea: Quoniam[a] autem in lege nemo iuſtificatur apud deum, manifeſtum eſt, quia[b] iuſtus ex fide uiuit. Lex autem[c] non eſt ex fide: ſed qui[d] fecerit ea, uiuet in illis. Chriſtus nos redemit[e] de maledicto legis, factus pro nobis maledictũ, quia ſcriptum eſt: Ma[f]ledictus omnis qui pẽdet in ligno, ut in gentibus[g] benedictio

A turam eſſe prædixit. *a* ¶ Vt deo uiuam.] Quia legem ſuam innouauit. *b* ¶ Chriſto confixus ſum.] Omnibus peccatis quibus lex eſt data, ſum mortuus: ergo lex mihi minime eſt neceſſaria. *c* ¶ Viuo autem iam non ego.] Vetus homo. *d* ¶ Viuit uero in me Chriſtus.] In illo uiuit Chriſtus in quo Chriſtus uegetat actus & uitam. *e* ¶ Quod autẽ nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij dei.] In ſola fide: quia nihil debeo legi antiquæ. *f* ¶ Qui dilexit me, & tradidit ſeipſum ꝓ me.] Nõ pecuniam, nõ aliquod aliud precium, ſed ſe. *g* ¶ Nõ abijcio gratiam dei.] Non debeo illi eſſe ingratus: qui me tantũ dilexit, ut pro me etiã moreretur. Abiecta enim eſt gratia, ſi mihi ſola non ſufficit. *h* ¶ Si eñ per legem iuſticia, ergo gratis Chriſtus &c.] Si lex poterat iuſtificare, ſuperflue mortuus eſt Chriſtus.

CAP. III.

O Inſenſati galatæ.] Nõ eſt cõtrarium ſaluatoris uerbo, quo
B fratrem fatuum uocari prohibuit: non eñ hic dicitur ſine cauſa. *k* ¶ Quis uos faſcinauit?] Per uulgi uerbum, inuidiam ſignificauit: ſicut ait Salomon: Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona. *l* ¶ Ante quorũ oculos Chriſtus Ieſus proſcriptus eſt.] Quibus ꝑ meã prædicationem ita manifeſtata eſt paſſio eius, ut ipſum ante uos pendere putaretis. Proſcriptus eſt, ſententiam damnationis accepit. *m* ¶ Et in uobis crucifixus.] Quaſi apud uos omnia facta ſint. Siue ſic, quem uere pro damnato & mortuo etiam nunc uilem habetis, dum putatis eum uobis non ſufficere ad ſalutem. *n* ¶ Hoc ſolum à uobis uolo diſcere.] Hoc unum uos interrogo. *o* ¶ Ex operibus legis ſpiritum &c.] Si ex merito fidei ſpiritum accepiſtis, quid nobis lex amplius poterit dare? *p* ¶ Sic ſtulti eſtis ut cũ ſpiritu cœperitis, &c.] Cum nec Iudæi aliter ſpiritum accipiant, quàm per fidem Chriſti, uos econtrario putatis uobis ſpiritũ non ſufficere ſine lege. *q* ¶ Tanta paſſi eſtis ſine cauſa.] Oſtendit quia in Galatia conſtituti, ꝓ Chriſti fide paſſi ſunt perſecutionẽ. Item tanta ſine cauſa pro Chriſto toleraſtis, ſi non iterum pro Chriſto corrigatis. Siue quod hic, ſi tamen, nõ dubitantis ſermo ſit, ſed potius confirmãtis, ſecundum illud: ſi tamen iuſtum eſt apud deum retribuere, qui nos tribulant tribulationem. *r* ¶ Qui ergo tribuit uobis ſpiritum &c.] Spiritum ſanctum ſola fide accepiſtis: qui non niſi à iuſtis accipitur: iuſtos autem ſine legis oneribus eſſe uos cõſtat. *ſ* ¶ Abraham credidit deo, & reputatum eſt illi ad iuſticiam.] Ita & uobis ad iuſticiam ſola ſufficit fides.

t ¶ Cognoſcite ergo: quia qui ex fide ſunt, hi ſunt filij C
Abrahæ.] Siue Iudæi, ſiue Græci, nõ carnaliter circuncisi. *u* ¶ Prouidens autem ſcriptura &c. quia benedicentur in te omnes gentes.] Non una gens Iudaica: ſed omnes quæ ex operibus legis ſunt. *x* ¶ Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham.] Nõ enim circuncisæ ſunt gentes, ut poſſint ex operib. benedici. *y* ¶ Quicunq; enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt &c.] Quia ita præualuit conſuetudo peccandi, ut nemo iam perficiat legem. *z* ¶ Maledictus omnis qui non permãſerit in omnib. quæ ſcripta ſunt &c.] Hoc eſt, qui non omnia uſq; ad finem legis mãdata ſeruauerit. Quæritur ſanè hoc loco, ſi fides ſola ſufficiat Chriſtiano, & utrum non ſit maledictus, qui euangelica præcepta contemnet. Sed fides ad hoc proficit: ut in primitijs credulitatis accedentes ad deum iuſtificet: ſi deinceps in iuſtificatione permaneãt, D
cæterum ſine operibus fidei, non legis, mortua eſt fides. Qui enim non credit mandatis, & eos qui euangelij præcepta contemnunt, maledictos eſſe, & ſaluator edocuit, dicens: Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. & Iacobus apoſtolus, unius mandati tranſgreſſorem, omnium reum eſſe demonſtrauit. *a* ¶ Quoniam autem in lege &c.] Quia nemo illã ſeruat: ideo dictum eſt, quod ſola fide iuſtificandi eſſent credentes. Item uult oſtẽdere: quia ex operibus legis Moyſi, iuſtificari homo non poſſit, niſi habuerit & fidem quæ ueniã dat credenti *Matth.25.d*
in deo. Non eñ qui credũt in Chriſto, ſine lege uiuere *Iacob.2.b*
poſſunt. *b* ¶ Quia iuſtus &c.] Perfecta fides eſt: non ſolũ Chriſtũ, ſed & Chriſto credere. *c* ¶ Lex aũt nõ eſt ex fide.] Non iuſtificat ſola fides. *d* ¶ Sed qui fecerit &c.] Suo labore cõquirat iuſticiã, & uiuet in æternũ. *e* ¶ Chriſtus nos redemit &c.] ¶ Qui ſub maledicto nõ erat: quia per omnia legẽ impleuit. Et ideo indebito maledicto eius, noſtrũ debitum compenſatũ eſt, ut liberet tranſeuntes ad fidẽ. *f* ¶ Maledictus omnis &c.] Sic eſt ſcriptũ: Si cui fuerit iudiciũ mortis, ſuſpendetis eum in ligno. Nõ ideo maledictus, quia pendet: ſed ideo pen *Deut.21.d*
det, quia maledictus. Chriſtus ergo cui non erat iudiciũ mortis, nec cauſa ſubeundæ crucis & maledicti reatus, pro nobis maledictũ ſuſcepit, quia omnes maledicti eramus, & debiti ligno, & ideo maledicti, quia non permanſimus in omnibus quæ ſcripta erant in lege. *g* ¶ Vt in gentibus benedictio &c.] Vt ſola fide, gentes benedicerentur in Chriſto, ſicut promiſſum fuerat Abrahæ.

¶ Vt

dictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu, ut pollicitationē ſpiritus accipiamus per fidem. Fratres ſecundū hominē dico: tamen hominis confirmatū teſtamentum nemo ſpernit aut ſuperordinat. Abrahæ dictę ſunt promiſſiones & ſemini eius. Non dicit, & ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in uno, & ſemini tuo qui eſt Chriſtus. Hoc autem dico teſtamentum confirmatū à deo, quæ poſt quadringentos & triginta annos, facta eſt lex: non irritum facit ad euacuandam promiſſionem. Nam ſi ex lege hæreditas, iam non ex promiſſione. Abrahę autem per repromiſſionem donauit deus. Quid igitur lex? Propter tranſgreſſionem poſita eſt, donec ueniret ſemen cui promiſerat: ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non eſt, deus autem unus eſt. Lex ergo aduerſus promiſſa dei? Abſit. Si enim data eſſet lex quæ poſſet uiuificare, uere ex lege eſſet iuſticia. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccato: ut promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credētibus. Prius autem quàm ueniret fides, ſub lege cuſtodiebamur: cōcluſi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaq; lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, ut ex fide iuſtificemur. At ubi uenit fides, iam non ſumus ſub pædagogo. Omnes enim filij dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Quicunq; enim in Chriſto Ieſu baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Non eſt Iudæus, neq; Græcus: non eſt ſeruus, neq; liber: non eſt maſculus neq; fœmina. Omnes enim uos unum eſtis in Chriſto Ieſu. Si autem uos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis ſecundum promiſſionem hæredes.

Cap. IIII.

DIco autem: Quanto tempore hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo: cum ſit dominus omnium, ſed ſub tutoribus & actoribus eſt uſq; ad præfinitum tempus

A *a* ¶ Vt pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem.] Quæ per Ioelem prophetam omni carni promiſſa eſt: id eſt, uniuerſo generi hominū. *b* ¶ Fratres, ſecundum hominem dico: tamen hominis confirmatum teſtamentum.] Humano utor exemplo: comparari enim humana diuinis, propter euidentiorem intellectum poſſunt: æquari nō poſſūt. *c* ¶ Nemo ſpernit aut ſuperordinat: Abrahæ dictæ ſunt ꝓmiſſiones &c.] Quia poſt tantū temporis data eſt lex. *d* ¶ Hoc autem dico teſtamentum confirmatum à deo.] In Chriſto Ieſu. *e* ¶ Quæ poſt quadringentos &c.] Ne quis putet eſſe contrarium: quoniam in libro Geneſeos ad Abrahā à deo dicitur: Scito prænoſcens, ꝙ peregrinū futurū ſit ſemen tuum in terra non ſua, & ſubijcient eos ſeruituti, & affligent quadringentos annos, & hic Apoſtolus trigintaannos amplius ponat. Quod autem dicit, hoc eſt, ſeptuageſimoquinto æ-

B tatis ſuæ anno, Abra-

Gen.15.c ham accepit à deo repromiſſionem: à quo tēpore uſq; ad initiū legis Moſaicæ q̄drin genti & triginta anni, hac ratione complentur: Ex tempore repromiſſionis uſq; ad centeſimum annum abrahæ: quādo Iſaac filius ei natus fuit, uigintiquinq; anni numerātur. Poſtea quinto ætatis anno, Iſaac paruulus, ab Iſmaele cœpit affligi: ſicut idē Apoſtolꝰ in hac ipſa epiſtola ſcribit. Euidenter ergo monſtratur ſecundū ſermonem dei ad Abraham factum, poſt centum triginta annos repromiſſionis, ſemen eius perſecutionibus laborare cœpiſſe. *f* ¶ Nam ſi ex lege hæreditas, iam non ex promiſſione: Abrahæ autem per repromiſſionem donauit deus.] Nō per legē, quæ necdū erat. *g* ¶ Quid igitur lex?] Quare ergo data eſt lex? *h* ¶ Propter trāſgreſſionē poſita eſt donec ueniret ſemē cui promiſerat.] Propterea data eſt, ut nos nō tranſgredi, uel cogeret, uel doceret, uſq; dum Chriſtus ueniret. *i* ¶ Ordinata per angelos.] Hoc loco Moſen, dei & Hebræorum mediatorem ſignificat, legem per angelum domini accepiſſe: ſicut in libro Actuum apoſtolorū Stephanus dicit: Hic eſt Moſes, qui fuit in eccleſia in ſolitudine cū angelo, qui

Act.7.e loquebatur ei in monte Sina. Item legimus angelos per legem ſæpe populo affuiſſe. *k* ¶ In manu mediatoris.] Siue Moſi (ut quidam putant) ſiue Chriſti. Nam & Moſes, aiunt, inter deum & populum medius fuit. *l* ¶ Mediator aūt unius nō eſt.] Id eſt, unius partis. *m* ¶ Deus aūt unus eſt.] Hoc ideo addidit, ne quis putaret Chri- C

ſtū ab unitate diuinæ naturæ penitus eſſe diuiſum: quia mediatoris ſuſcepiſſet officium *n* ¶ Lex ergo aduerſus promiſſa dei? Abſit. Si enim data eſſet lex quæ poſſet uiuificare &c.] Sicut ad Romanos ait: Quod impoſſibile Rom.8.a

erat legi, in quo infirmabatur, ſcilicet, quæ à nemine ſeruabatur. *o* ¶ Sed cōcluſit ſcriptura omnia ſub peccato: ut promiſſio ex fide Ieſu Chriſti &c.] Adueniente Chriſto, qui ſub lege Moſi erant, cōcluſi ſunt peccato, ſi ultra in legis obſeruatione permanere uoluerint: Quia maledicti q umbræ legis deſeruierunt, ueritate præſente. Item oſtendit, quoniā non potuit inueniri, qui daretur credentibus: ut neceſſe eſſet ſola fide ſaluari credentes. *p* ¶ Prius autem ꝙ ueniret fides.] Priuſquam ueniret, cui crederemꝰ. *q* ¶ Sub lege cuſtodiebamur, cōcluſi in eam fidem quæ reuelāda erat.] Seruabamur à lege, huic fidei quæ erat ſuo tempore reuelan- D

da. *r* ¶ Itaq; lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, ut ex fide iuſtificemur.] Ad diſciplinā nos arctius retentans: perfectam doctrinam uero magiſtro ſeruabat. *ſ* ¶ Vbi uenit fides, iam non ſumus ſub pædagogo.] Perfectæ ætatis diſcipuli, nō indigent pædagogo. *t* ¶ Omnes eñ filij dei eſtis per fidē, quæ eſt in Chriſto Ieſu.] Aequaliter & Iudæi & gentes per ſolam fidem filij dei eſtis, qua credidiſtis Chriſto. *u* ¶ Quicunq; enim in Chriſto Ieſu baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.] Filium dei induti, & toti membra eius effecti, filij dei ſitis, neceſſe eſt: ut quid ergo uobis lex quæ ſeruis & peccatoribus data eſt, quibus per baptiſmum peccata remiſſa ſunt? *x* ¶ Non eſt Iudæus neq; Græcus: non eſt ſeruus neq; liber: non eſt maſculus, neq; fœmina: omnes enim uos unū eſtis in Chriſto Ieſu.] Ante enim non ſolum inter Iudæum & Græcum, ſed etiam inter tribum & tribum erat magna diuerſitas. *y* ¶ Si autem uos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis.] Si omnes unum corpus eſtis Chriſti, Abrahæ ſemen eſtis, & ueri hæredes: nō ex carnali ſemine, ſed ex diuina promiſſione generati.

Cap. IIII.

DIco autem &c. ſub tutoribus & actoribus eſt &c.] Quia dominatum quondā ſacerdotes & principes exercebant: quos tutores & actores appellat. Modo autem non dominari, ſed formam præbere iubentur: quia ſacerdotale genus ſumus, & omnia cōmuniter habemꝰ:

quamuis

tempus à patre. Ità & nos cum eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus ſeruientes. At ubi uenit plenitudo temporis, miſit deus filium ſuum, fáctum ex muliere, fáctum ſub lege: ut eos qui ſub lege erant, redimeret: ut adóptionem filiorũ reciperemus. Quóniam autem eſtis filij dei, miſit deus ſpiritum filij ſui in corda ueſtra clamantem, abba pater. Itaq; iam nón eſt ſeruus, ſed filius, quod ſi filius & hæres per deum. Sèd tunc quidem ignorantes deum his qui natura non ſunt dij, ſeruiebatis. Nùnc autem cum cognoueritis deum, imò cogniti ſitis à deo: quómodo cõuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo ſeruire uultis? Dìes obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos. Timèo ne forte ſine cauſa laborauerim in uobis. Eſtotè ſicut ego: qa & ego ſicut uos. Fràtres obſecro uos, nihil me læſiſtis. Scitis aùtem quia per infirmitatem carnis euangelizaui uobis iampridem, & tèntationem ueſtram in carne mea nõ ſpreuiſtis, neq; reſpuiſtis: ſed ſicùt angelum dei excepiſtis me ſicùt Chriſtũ Ieſum. Vbi eſt ergò beatitudo ueſtra? Teſtimònium enim perhibeo uobis: quia ſi fieri potuiſſet, oculos ueſtros eruiſſetis & dediſſetis mihi. Ergo inimicùs uobis factus ſum, uerum dicens uobis? Æmulantur uòs non bene, ſed excludere uos uolũt: ut illos æmulemini. Bonùm aũt æmulamini in bono ſemper

A quamuis per illos percipiamus ſacramenta. *a* ¶ Ita & nos cum eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus ſeruientes.] Dierum uidelicet & temporum, quæ fuerant eorum infirmitati neceſſaria, pro temporis qualitate. *b* ¶ At ubi uenit plenitudo temporis, miſit deus filium.] Impletum iam erat tẽpus, quando legem per malam cõſuetudinem nemo poterat cuſtodire. *c* ¶ Factum ex muliere.] Dicens factũ ex muliere, ſexum ſignificat, non corruptionem. Cæterum ut manifeſte oſtenderet natum ex uirgine, ait: ex muliere, non per mulierem. In eo autem quod dicit, ex muliere, monſtrat non more ſolito ex cõuentu uiri & fœminæ, ſed per ſpiritũ ſanctũ, ex matre tantum Chriſtum incarnationem hominis ſuſcepiſſe. Nã idem A-

1.Cor.7.b poſtolus ad Corinthios ſcribens ait: Sicut mulier ex uiro, ita & uir per mulierem. Vnde ſicut in principio generationis, mulier ex uiro ſumpta

B eſt: ita & Chriſtus ſecundum carnem, ex matre tantum eſt. Omnis autem reſidua humana generatio, nõ eſt ex muliere, ſecũdũ Apoſtoli dictũ, ſed per mulierem: ut clareat generatio hominum ex uiro, per mulierem creari. *d* ¶ Factum ſub lege: ut eos qui ſub lege erant, redimeret.] Chriſtus ſub lege factus eſt: ut peccatum in carne uincens, credentes in ſe, à legis uinculis liberaret. Ipſe aũt ſub lege tãdiu fuit, donec baptizatus, noui teſtamenti inciperet euangelium prædicare. Item ſi ſub lege factus nõ eſſet, Iudæos ſaluare non poterat: gentes uero poterat poſitus ſub lege redimere. *e* ¶ Vt adoptionem filiorum reciperemus.] Non enim omnes recepiſſemus adoptionẽ, ſi factus ſub lege non eſſet. *f* ¶ Quoniam autem eſtis filij dei, miſit deus ſpiritum filij ſui in corda ueſtra clamantem, abba pater.] Ex hoc nos probat filios eſſe dei, quoniam ſpiritum Chriſti accepimus. *g* ¶ Itaq; iam non eſt ſeruus, ſed filius, quod ſi filius, & hæres per deum.] Quid uis iterũ ſeruus eſſe, qui iam filius & hæres es? Item hic manifeſte oſtendit quia totus populus, unus filius uocatur. *h* ¶ Sed tunc quidem ignorantes deum, his qui natura non ſunt dij, ſeruiebatis.] Cõuertit ſed ad illos, qui ex gentibus crediderant, & arguit illos: quia dies feſtos & tempora Iudæorum obſeruare uellent, ſicut antea idolis fecerant. Nã Iudæis iſti dies idcirco conceſſi ſunt, ne eos amore feſtiuitatis, idolis exhiberẽt. *i* ¶ Nunc aũt cum cognoueritis deum, imò cogniti ſitis à deo.] Ante ignorabamini ab illo, quia non nouit iniquos, & non uos illũ quæſiſtis, ſed ille uos perditos requiſiuit. *k* ¶ Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, &c.] Euidenter oſtendit Apoſtolus Galatas poſt acceptam fidem Chriſti, ad idolorum iterum rediiſſe culturam. *l* ¶ Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos.] Nos non ſimiliter obſeruamus: non enim Calen-

C das colimus, nec dies feſtos, ſicut illi in luxuria & epulis ſed in ſynceritate azyma epulamur. *m* ¶ Timeo ne forte ſine cauſa laborauerim in uobis.] Nihil eñ prodeſt Chriſtianos uos factos, ſi iſta iterũ obſeruetis. *n* ¶ Eſtote ſicut ego: qa & ego ſicut uos.] Hoc eſt quod dicit: me imitamini gentiliter uiuentem: quia & ego gentiliter uiuo, Iudaica obſeruatione depoſita: ſicut Apoſtolus in

Gal.2.c hac eadẽ epiſtola Petro apoſtolo dicit: Si tu cum ſis Iudæus, gentiliter uiuis, quomodo cogis gẽtes Iudaizare? *o* ¶ Fratres obſecro uos, nihil me læſiſtis.] Vt merito putetis me inimicitiarum & non ſalutis ueſtræ cauſa moueri. *p* ¶ Scitis aũt quia per infirmitatem carnis euangelizaui uobis iampridẽ.] Vel per paſſionẽ, uel etiã per naturalẽ infirmitatẽ: quia theſaurum gratiæ ĩ uaſis fictilib. baiulabat. *q* ¶ Et tentationẽ ueſtram in carne mea non ſpreuiſtis.] Increpando

D hoc apoſtolus dicit: quia cum fidẽ Chriſti apud Galatas prædicaret, perſecutionẽ ab incredulis ciuibꝰ eorum paſſus eſt, & nihilominus ipſi tentationi & uarijs iniurijs permiſerũt Apoſtolum ſubiacere. Item grãdis tentatio eſt, ſi uir ſanctus aut infirmetur, aut impune lædatur. Sed ideo iſta pati permittitur à deo, ut uirtutem per infirmitatem perficiat: & ut corruptionem hanc ſentientes, incorruptam uitam, maiori ſtudio & amore perquirant. *r* ¶ Sed ſicut angelum dei excepiſtis me.] Cum ſe angelis comparatum gaudet, probat angelos hominibus eſſe maiores. *ſ* ¶ Sicut Chriſtum Ieſum.] Non ſolum ut angelum. *t* ¶ Vbi eſt ergo beatitudo ueſtra?] Quam nunc taliter ſuſcepiſtis. *u* ¶ Teſtimoniũ enim perhibeo uobis &c.] Oſtendit quanta eum charitate dilexerint, & quomodo ſe totos eius doctrinæ tradiderint. Vtiq; chariſſima corporis ſui membra eidem tradere cupierant, hanc ſolã euangelico lumini dignam eſſe uiciſſitudinem arbitrantes, ſi ſua lumina ei reddidiſſent. *x* ¶ Ergo inimicus uobis factus ſum &c.] Hæc eſt cõditio ueritatis, ut eam ſemper inimicitiæ ſequantur: ſicut per adulationem perniciosam, amicitiæ conquirũtur. Libenter enim quod delectat, auditur, & offendit omne quod nolumꝰ. Ita enim & hi diligere cœperant ſabbati ocia, & dierum feſtorum epulas prædicantes contra Apoſtolum: qui omnem continentiam ſuo illis exemplo monſtrabat. *y* ¶ Aemulantur uos non bene, ſed excludere uos uolũt &c.] Aemulus & imitator, poteſt & inimicus intelligi. Sic nõ bene æmulatur, qui ut aliũ deijciat, nõ ut ipſe proficiat, æmulatur. Aemulamini aũt meliora chariſmata. *z* ¶ Bonum autem æmulamini in bono ſemper, & non tantum cum præſens ſum apud uos.] Nolite illos æmulari, ſed bonũ ſemper æmulamini: non in præſentia

ſemper,& non tantum cum præſens ſum apud uos. Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in uobis. Vellem autem eſſe apud uos modo, & mutare uocem meam: quoniam cõfundor in uobis. Dicite mihi qui ſub lege uultis eſſe: Legem non legiſtis? Scriptum eſt enim: quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera, per repromiſſionem: quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta: unum quidem in monte Sina, in ſeruitutem generãs, quæ eſt Agar. Sina enim mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei, quæ nunc eſt Hieruſalem, & ſeruit cum filijs ſuis. Illa autem quæ ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt: quæ eſt mater noſtra, ſicut ſcriptum eſt: Lætare ſterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis: quia multi filij deſertæ magis quàm eius quæ habet uirum. Nos autem fratres ſecundum Iſaac promiſſionis filij ſumus. Sed quomodo tunc is qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum: ità & nunc. Sed quid dicit ſcriptura? Eijce ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaq; fratres non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ, qua libertate nos Chriſtus liberauit.

Cap. V

State

A mea tantum. *a* ¶ Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in uobis.] Euidenter hoc aduerſus hæreticos ualet: qui poſt baptiſma peccantibus, pœnitentiam nõ dant. Item in illo uere Chriſtus formatur, qui uirtutem fidei eius intelligit, & in quo omnis conuerſatio eius exprimitur atq; depingitur. *b* ¶ Vellem autẽ eſſe apud uos modo.] Quia quanta uos audire meremini, ſcribere tanta non poſſum. *c* ¶ Et mutare uocẽ meã.] Vocem blandientis patris, in rigorem magiſtri ueteris mutare. *d* ¶ Quoniam confundor in uobis.] Detrimentum diſcipulorum, confuſio eſt magiſtri: ſicut profectus eorũ, eſt gloria præceptoris. Confunditur aũt: quia iã filij facti, rurſum ſerui eſſe cupiebant. *e* ¶ Dicite mihi qui ſub lege uultis eſſe &c. quoniã Abraham duos filios habuit &c.] Iſmael, carnis: Iſaac, fidei. Illum enim Abrahã ſecundum carnalem uſum genuit: iſtum contra
B naturã promiſſione ſuſcepit. *f* ¶ Quæ ſunt per allegoriam dicta.] Quæ quidẽ ſunt per Allegoriam dicta, hoc eſt, alia ex alijs figurata. Dedit autem regulam hoc loco Apoſtolus intelligendi allegoricas rationes, ſcilicet ut manente hiſtoriæ ueritate, figuras ueteris teſtamẽti exponamus. Nam cum dixiſſet, Abraham duas uxores ueriſſime habuiſſe: poſtea quid præfigurauerint, demõſtrauit: & hoc ipſum ibi fecit, ubi aliqua ſanctorum honeſta geſta referuntur, non ubi peccata notantur. Cæterum delicta dicere per myſteria, aut impoſſibilitatis, aut ignorantiæ deum eſt criminari: qui aut aliter ſua monſtrare non potuerit ſacramenta: aut certe putans ſibi quorundam peccata neceſſaria, prius illa generaliter condemnet: ſed & poſtea reprehendendo atq; uindicando oſtendat, illa non propter ſua myſteria fieri uoluiſſe: præcepta uero difficile inueniet Apoſtoli, taliter exponentis, ne eorum uitam uideretur eneruare. *g* ¶ Hæc enim ſunt duo teſtamenta.] Vetus & nouum, ſingulos populos generãtia. *h* ¶ Vnum quidem in monte Sina, in ſeruitutẽ generans.] Iudæi metu præſentium cogebantur, ut feræ: nos uero præmijs inuitamur, ut liberi. & illi quaſi ſerui præter moralia præcepta, etiam diuerſis operibus premebantur: nobis autem quaſi filijs, moralibus monitis adimpletis, ſeruilia onera auferuntur: ſed illi ſacerdotibus ſuis ex debito ſeruientes, tributa etiam reddere cogebantur: nos præter charitatem nihil debentes, antiſtites noſtros uoluntarie honoramus. *i* ¶ Quæ eſt Agar.] Cuius typum habuit ſynagoga. *k* ¶ Sina enim mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei quæ nunc eſt Hieruſalem.] Ex qualitatibus locorũ, uult intelligi diuerſitatem teſtamentorum. *l* ¶ Et ſeruit cum filijs ſuis.] Cum filijs Hieruſalẽ, gentibus ſeruit. *m* ¶ Illa aũt quæ ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt: &c.] Recte dicit Apoſtolus, Hieruſalem cœleſtem ſterilem eſſe generatione filiorum: quia non illic generat filios: ſed hic per fidem renatos in Chriſto poſtea ſuſcipit, & eorum quos ſuſceperit, mater efficitur. Hoc autem ualet cõtra dogma eorum, qui dicunt animas de cœlo propter peccatum, in terras demitti, & naſcentibus corporibus infundi. Quod aũt: Multi filij deſertæ magis quàm quæ habet uirũ: Filios deſertæ, ſignificat eccleſiæ populos ex gẽtibus congregatos. Habentem aũt uirũ, ſynagogam Iudæorum teſtatur: ſicut Oſee propheta mõſtrat: Iudicate matrem ueſtram, iudicate: quia ipſa non uxor mea, & ego non uir eius. Item eccleſia mater eſt tã gentiliũ credentium, quàm etiam Iudæorum: cuius filij, ſerui eſſe non poſſunt. Et ideo & mediator noui teſtamẽti de cœlo aduenit pontifex, & euangeliũ non in uno loco, ſed in toto mundo eſt prædicatum. *n* ¶ Lætare ſterilis quæ non paris.] Prophetico teſtimonio probat meliorem nos, quàm Iudæos matrẽ habere. *o* ¶ Erumpe & clama quæ non parturis.] Clamor, pro prophetia ponitur in hoc loco. *p* ¶ Quia multi filij deſertæ magis.] hoc præfigurabat Anna, quæ dixit: Sterilis quæ peperit ſeptem, & fœtoſa in filijs infirmata eſt. *q* ¶ Quàm eius quæ habet uirum.] Quæ uirum habere putans, de fœcunditate gloriatur. Aut quia habebat uirum anteq̃ eijceretur cũ filio ſuo. *r* ¶ Nos aũt fratres ſecũdum Iſaac promiſſionis filij ſumus.] Quomodo de Iſaac, ita & de nobis eſt Abrahæ repromiſſum, quod ſcilicet in eo benedicendæ eſſent omnes gentes. *ſ* ¶ Sed quomodo tunc is qui ſecundum carnem natus fuerat.] Semper carnales homines: eos qui ſpirituales ſunt perſequuntur. Vnde mirum non eſt, ſi modo carnei & ſeculares, homines ſanctos tribulent & affligant: imò inde cognoſcendi ſunt iuſti eſſe, ſi à talibus opprimantur. *t* ¶ Perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum.] In Geneſi quidem hoc ſcriptum eſt: Quia illuſerat Iſaac Iſmael. Sed Apoſtolus oſtendit non ſimplicem luſum fuiſſe, quem perſecutionem appellat. Quia ſcurrilem eum & leuem ſicut ipſe erat, facere cupiebat: ne illi poſſit in hæreditate præferri. Ideo Abrahã deijciendo eum, uocẽ Saræ iubet audire. *u* ¶ Ita & nunc.] Ita & iſti ſeruos ſuos ſibi ſimiles facere nituntur: *x* ¶ Sed quid dicit ſcriptura? Eijce ancillã & filium &c.] Quantũ uis ſe extollat iniquitas, ancilla eſt, & ſubijcienda ſanctis: ſicut & Iudæi: quãuis Abrahæ filios ſe iactent, quamdiu filij ancillæ fuerint, nobiſcũ hæreditatem habere non poſſunt. *y* ¶ Itaq; fratres non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ &c.] Non debemus ancillam ſequi, matre relicta: quia licet eiuſdẽ uiri fuerit uxor tamen ad tempus: quia Saræ tempus nondum uenerat generandi.

CAP. V.

State

Marginal references: C; Oſee.2.a; Eſa.54.a; D; 1.Reg.2.a; Gen.21.a

STate & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri: Ecce egò Paulus dico uobis: quòniam ſi circuncidamini: Chriſtus uobis nihil proderit. Teſtificor autem rurſus omni homini circuncidenti ſe: quoniam debitor eſt uniuerſæ legis faciendæ. Euacuati eſtis à Chriſto: qui in lege iuſtificamini, à gratia excidiſtis. Nòs enim ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus. Nam in Chriſto Ieſu, neq; circunciſio aliquid ualet, neq; præputiū, ſed fidès quę p charitatē operatur. Currebatis bene: quis uos impediuit ueritati non obedire? Nèmini conſenſeritis. Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui uocat uos. Mòdicum fermentum, totam maſſam corrumpit. Egò confido in uobis in domino, quod nihil aliud ſapietis. Qui autem conturbat uos, portabit iudicium quicunq; eſt ille. Egò autem fratres ſi circunciſionem adhuc prædico: quid adhuc perſecutionem patior? Ergò euacuatum eſt ſcandalum crucis? Vtinàm abſcindàtur qui uos conturbant. Vos ènim in libertatem uocati eſtis fratres, tantum ne libertatem in occaſionem detis carnis, ſed pèr charitatem ſpiritus ſeruite inuicem. Omnis ènim lex in uno ſermone impletur: Diligès proximum tuum ſicut teipſum. Quod ſi inuicèm mordetis & comeditis, uidete ne ab inuicem conſumamini. Dico autem in Chriſto: Spiritu ambulate, & dèſideria carnis non perficietis. Càro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum: ſpiritus autem aduerſus carnem. Hæc enim ſibi inuicem aduerſantur: ut non quæcunque uultis, illa faciatis. Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege. Manifeſta ſunt autem opera carnis: quæ

A STate & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri.] State in fide euangelij: iam enim tempus legis effluxit: nolite iugum cum Iudæis trahere, quod nec ipſi ferre poſſunt. *b* ¶ Ecce ego Paulus dico uobis.] Ego uobis audenter dico, neminem pertimeſcens. *c* ¶ Quoniam ſi circūcidamini, Chriſtus uobis nihil proderit.] Quia ſolum illum ad ſalutem uobis ſufficere nō putatis. d ¶ Teſtificor autem rurſus omni homini &c.] Qui caput operū legis ſuſcepit, neceſſe eſt ut cætera membra ſuſtineat, ne maledicto ſubiaceat. *e* ¶ Euacuati eſtis à Chriſto: qui in lege iuſtificamini, à gratia excidiſtis.] Si in lege ſpem ponitis, & iuſtificare poſſe uos creditis, infirmam Chriſti gratiam iudicatis, & quod iā gratis conſecuti eſtis, tanquam non habentes, proprijs uultis laborib9 adipiſci. *f* ¶ Nos enim ſpiritu ex fide ſpē iuſticiæ expectamus.] Spirituali cōuerſatione perfectæ fidei, ſperamus nos iu-
B ſticiæ immortalē accepturos eſſe mercedem. g ¶ Nam in Chriſto Ieſu neq; circunciſio aliquid ualet, neq; præputiū.] Neq; circunciſio prodeſt, nec præputium nocet tēporib9 Chriſtianis. *b* ¶ Sed fides quæ per charitatem operatur.] Ergo & fides operatur per charitatem, non per timorem: qui enim credit deo, attendit mandatis: nam qui credit futuris, amplius operatur, q̄ qui præſentem metuit pœnā. *i* ¶ Currebatis bene.] Fidei greſſibus, & moralibus diſciplinis. k ¶ Quis uos impediuit ueritati non obedire?] Quis ille fuit qui legis operibus implicauit, ut curſum ueſtræ fidei impediret? *l* ¶ Nemini conſenſeritis: perſuaſio hæc non eſt ex eo qui uocat uos.] Nec illis nec mihi, ſine uerbis dei conſentire debetis: qui uos iterum ad pœnitentiā uocat. *m* ¶ Modicum fermentū, totam maſſam corrumpit.] Ne quis diceret: Cur omnes corripis, dum nō omnes errauerūt? Oſtendit quod modicum maliciæ fermentū, totam poſſit eccleſiam, & maſſam ſuam à ueritate corrumpere. *n* ¶ Ego confido in uobis in domino &c.] Quàm habet ueritas Chriſti. *o* ¶ Qui autem cōturbat uos &c.] Ab euangelij ueritate. *p* ¶ Ego autem fratres ſi circunciſionē adhuc prædico, &c.] Quod de me uobis mentiti ſunt deceptores, ita me alijs prædicare. Quid perſecutionem patior, ſi ipſius circunciſionis non inimicus ſum ut affirmatur. *q* ¶ Ergo euacuatū eſt ſcandalum crucis?] Ideo ſcandalū patiuntur: quia in ſola fide crucis dico eſſe ſalutem. *r* ¶ Vtinam abſcindàtur qui uos conturbant.] Si putant ſibi hoc prodeſſe: non ſolū circuncidantur, ſed etiam abſcindantur: ſi enim expoliatio C membri proficit, multo magis abolitio. Quidam dicūt: Vtinam errore abſciſi, ueritatis radicibus inſerantur. *ſ* ¶ Vos enim in libertatem uocati eſtis fratres &c.] Tantum ne per occaſionem circunciſionis, ad legis ſeruitium redeatis. *t* ¶ Sed p charitatē ſpiritus ſeruite inuicē.] Non ſuperbiā per ſpeciē libertatis inſinuo: ſed ſpontaneum eſſe uolo ſeruitium, non coactum. *u* ¶ Omnis enim lex &c.] Legis etiā ipſa moralia quæcunque ſunt uno poſſunt ſermone concludi, & in uno hoc præcepto compleri. *x* ¶ Diliges proximū tuū.] Dilectio uel charitas in quatuor modis cōſiſtit: hoc ē, in dei dilectiōe, quæ prima eſt: ſecunda ſi nos metipſos ſecūdū deū amemus: tertia, ꝓximos: quarta, etiā inimicos. Deū ergo plus q̄ nos diligere debemus: ꝓximum ſicut nos: inimicum ut proximū. Proximus diligebatur in lege, & niſi deū primo dilexerimus, D nos minime poſſum9 non peccando diligere, & nos diligamus ad quam formā proximos diligimus. ꝙ ſi ꝓximos non amamus, quando inimicū, amare poterim9? Si ergo uolumus dilectionē habere, primo deum pluſq; noſtras animas diligamus: quod inde probatur, ſi propter deum etiam ſalutem noſtram, & ipſas animas contemnamus. *y* ¶ Sicut teipſum.] Qui ſecum proximum diligit, utraq; complet genera mandatorum: id eſt, nec malum facit ulli, nec bonum nō facit. *z* ¶ Quod ſi inuicem &c.] Per cōtentiones ſinguli uos meliores alteris iudicando. *a* ¶ Videte ne ab inuicem &c.] Dū alter alteri occaſio perditionis extat. *b* ¶ Dico autē in Chriſto: Spiritu ambulate.] Spiritualibus actibus, quos infra deſcribit. *c* ¶ Et deſideria &c.] Non quo caro ſine anima concupiſcat: ſed quando ipſa anima carnalia cogitat, caro dicitur: quando uero ſpiritualia, unus cum deo fit ſpiritus. Quamdiu ergo duplex in nobis eſt deſideriū uel uoluntas, non perficimus quæcunq; uolumus, uno ædificante in nobis, & alio deſtruente. *d* ¶ Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum: ſpiritus autem aduerſus carnem.] Carnalis conſuetudo aduerſus ſpirituale deſiderium. *e* ¶ Hæc enim ſibi inuicem aduerſantur: ut non quæcunq; uultis, illa faciatis.] Hoc facit ratio, ut non uoluntatem ſequatur effectus. *f* ¶ Quod ſi ſpiritu ducimini nō eſtis &c.] Si uos ſpiritualibus per omnia actibus occupetis, nō eſt uobis lex neceſſaria, quæ carnalibus data eſt. g ¶ Manifeſta ſunt aūt &c.] Non eſt difficile diſcernere inter utraq; opera.

quæ ſunt fornicatio, immundicia, impudicitia, luxuria, idolorum ſeruitus, ueneficia, inimicitiæ, cõtentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectę, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia: quę prędico uobis ſicut prædixi: quõniã qui talia agunt, regnum dei non conſequentur. Frũctus autem ſpiritus, eſt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas. Aduerſus huiuſcemodi nõ eſt lex. Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum uitijs & concupiſcentijs.

Cap. VI.

SI ſpiritu uiuimus, ſpiritu & ambulemus. Nõn efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes. Frãtres, & ſi præoccupatus homo fuerit in aliquo delicto: uos qui ſpirituales eſtis, huiuſcemodi inſtruite in ſpiritu lenitatis: cõnſiderans teipſum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit. Opus autem ſuum probet unuſquiſq;, & ſic in ſemetipſo tantum gloriam habebit, & non in altero. Vnuſquiſq; enim onus ſuum portabit. Communicet autem is qui catechizatur uerbo ei qui ſe catechizat in omnibus bonis. Nõlite errare, deus non irridetur. Quæ enim ſeminauerit homo, hęc & metet, quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem. Qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet uitam æternam. Bonum autem facientes non deficiamus: tempore enim ſuo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus

A *a* ¶ Quæ ſunt fornicatio, immundicia, impudicitia, luxuria, idolorũ ſeruitus, ueneficia, inimicitiæ &c.] Inimicitias & cætera ſequentia, carnalia dicit, quæ animæ ſunt, non carnis, ne Manichæi eum ſubſtantiã carnis accuſare putarent, ſed omne malum carnale definiunt, omne bonum ſpirituale, qa cœleſte. *b* ¶ Quæ prædico uobis ſicut prædixi.] Ex his cætera colligere poterã: quæ compendij gratia prætermiſi. *c* ¶ Quoniam qui talia agunt, regnũ dei non conſequentur.] Notandum atq; plangendum quod cõtentioſos atq; diſſidẽtes uel iracundos, cum idololatris, & ueneficis, & homicidis penitus excluſit à regno. *d* ¶ Fructus autẽ ſpiritus, eſt charitas.] Omnium uirtutum prima eſt charitas, quã in quatuor partes diuiſibilem annotauimus. *e* ¶ Gaudium.] Spirituale. *f* ¶ Pax, patientia.] Etiam cum odientibus pacem. *g* ¶ Benignitas, bonitas.] Semper bene uelle facere. B *h* ¶ Longanimitas.] Illatas iniurias ſuſtinere patienter. *i* ¶ Manſuetudo.] Nulli iniuriam irrogare. *k* ¶ Fides.] Vel debes credere, uel omnibus ꝓmiſſa complere. *l* ¶ Modeſtia.] Nec læſus iraſci. *m* ¶ Cõtinentia.] In coniugijs ſpiritualibus. *n* ¶ Caſtitas.] In uirginibus intelligitur. *o* ¶ Aduerſus huiuſcemodi non eſt lex.] Non enim iſta prohibuit: ſed & qui nouum implet, non eſt ſub ueteri teſtamento. *p* ¶ Qui autẽ ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum uitijs & concupiſcentijs.] Si omnia ſimul uitia crucifixa ſunt, & caro quaſi pendens in ligno, non concupiſcit: ut quid nobis lex quæ data eſt ad uitia coercenda? Simul illud notandum quod eos dixerit Chriſti eſſe, qui carnem cum uitijs crucifixerunt. Hoc contra illos, qui ſolam fidem ſufficere arbitantur.

Cap. VI.

SI ſpiritu uiuimus, ſpiritu & ambulemus.] Si per ſpiritum uitam habemus, ſpiritualiter conuerſemur, & non carnaliter legi ſeruiamus. *r* ¶ Non efficiamur inanis gloriæ &c.] Inanis gloriæ eſt cupidus, qui alterius quamuis ueram doctrinam euacuare conatur, ut plures uideatur habere diſcipulos: huiuſmodi tamen ſe alterutrum ad iracundiam prouocare cõſueuerunt: quamdiu ſibi inuicem inuidere non deſinunt. Inanis aliter gloria eſt: ſi ex his quæ non præcipiuntur in lege, omnes cogamus facere, quantum non facimus, & cum ipſi non poterimus, hæc ſuperflua dicamus. *ſ* ¶ Inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.] Si irridendo ſeductos ad iracundiam prouocetis, & illi uobis inuideãt. *t* ¶ Fratres, & ſi præoccupatus homo fuerit in aliquo delicto &c.] C Hoc illis dicit, qui non fuerãt perſuaſi: ut præuentos corrigant manſuete. Sanè in his præuenitur humana fragilitas: quæ leuiora ſunt, & ex inſperato contingunt. Cæterum non eſt præuentio, ubi aliquid cum cõſilio diu meditato committitur. *u* ¶ Conſiderans teipſum &c.] Quia & tu ipſe homo cũ ſis, potes in aliquo præueniri, & adiutorio indigere, ſicuti ſani infirmos ſuſtinent, & mortuos ſepeliunt uiui: quia & ipſi infirmari & mori ſe poſſe credunt. *x* ¶ Alter alterius onera portate, & ſic implebitis legem Chriſti.] Lex Chriſti, charitas eſt: ſicut ipſe dicit: Mandatum nouum do uobis, ut uos inuicẽ diligatis, ſicut & ego dilexi uos. Ioan.13.d Notandũ quod gratia, lex dicatur. *y* ¶ Nã ſi quis exiſtimat &c.] Qui ſe putat nõ poſſe tentari: ſiue qui plus de ſe laudanti ꝙ ſuæ conſcientiæ credit. *z* ¶ Opus aũt ſuum probet unuſquiſq;.] Teſtimonio conſcientiæ. *a* ¶ Et ſic in ſemetipſo &c.] D In ſua conſcientia, & non in alterius adulatione: ſiue in ſua iuſticia, nõ alieno peccato. Nemo enim proficit ad alterius detrimentũ: nec ex illius delicto iuſtior ꝙ fuerit, apparebit. *b* ¶ Vnuſquiſq; enim onus ſuũ portabit.] Non enim onus eius aufert laus ſectantis. *c* ¶ Cõmunicet aũt.] Siue obedientiam uerbo, & actibus imitationem, ſiue ſubſtantiam uictus. *d* ¶ Nolite errare &c.] Homo poteſt à ſerpente, dei uindictam negante, irrideri, ſicut Eua. Nam deus exhibet quod promittit: nam ut omnem eius aſtutiã excluderet: amplius primo peccantibus reddidit, ꝙ promiſit, & uxori Lot etiam quod non dixerat, fecit. *e* ¶ Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet: quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem.] Qui ſpem habet in circuncisione carnali: uel qui uitia ſeminat, metet pœnam. *f* ¶ Qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet uitam æternam.] Qui in ſpirituali conuerſatione ſeminat, uel fide. *g* ¶ Bonum autem facientes non deficiamus.] Sicut Eccleſiaſticus ait: Non impediaris orare ſemper, & non ueteris uſque ad mortem iuſtificari: quoniam merces domini manet in æternum. Eccl.18.c Indeficientem enim iuſticiam, indeficiens præmium ſubſequitur: quia qui perſeuerauerit uſq; in finem, ſaluus erit. *h* ¶ Tempore enim ſuo metemus non deficiẽtes.] Nunc tempus ſeminandi eſt, non metendi. *i* ¶ Ergo dum tempus habemus.] Vltimũ ſementis hoc tempus eſt: feſtinemus ergo campos omnes ſerere, ſed magis eos qui ſunt uberrimi, repleamus: ne incipiamus tempore meſſis

A messis, aliis abundantibus esurire. *a* ¶ Operemur bonum ad omnes: maxime autem ad domeſticos fidei.] Indigētibus Iudæis & Paganis, & omnibus Chriſtianis, bonis malisq; miſericordiam faciamus: nec alicui quod dominus cōmuniter tribuit, denegemus: maxime tamē his qui peculiarem ſi dei exhibent famulatū. *b* ¶ Videte qualib⁹ literis ſcripſi uobis mea manu.] Intelligite q̄ nō timeā, q literas manu mea nup ſcripſi. *c* ¶ Quicunq; em̄ uolunt placere in carne, hi cogunt uos circuncidi: tantū ut crucis Chriſti perſecutionē non patiantur.] Qui Iudæis carnalibus placere deſiderant, crucis Chriſti perſecutionē ſuſtinere timentes. *d* ¶ Neq; enim qui circunciduntur, legem cuſtodiunt.] Si circunciſio legem faceret cuſtodire, aliquid uideretur habere rationis iſta perſuaſio. *e* ¶ Sed uolunt uos circuncidi, ut in carne ueſtra glorientur.] Vt de carne ueſtra apud Iudæos laudem habeant: ſiue quod diſcipulos ad ſe traxerint, glorientur. *f* ¶ Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti: per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mūdo.] Non in propria B iuſticia uel doctrina, ſed in fide crucis: per quam mihi omnia peccata dimiſſa ſunt: ut ego mundo morerer, & ille mihi. *g* ¶ In Chriſto enim Ieſu neq; circunciſio aliquid ualet neq; præputium, ſed noua creatura.] Hoc tempore ſolum hoc prodeſt: ſi quis renatus in Chriſto, noua conuerſatione utatur: ut propheta ait: Innouate uobis nouam meſſem, & ne ſeminaueritis inter ſpinas. Circuncidite uos deo ueſtro & circuncidite præputiū cordis ueſtri. C *h* ¶ Et quicūq; hanc regulam ſequuti fuerint, pax ſuper illos & miſericordia.] Quia in ſola fide ſpes collocatur animarū. *i* ¶ Et ſup Iſrael dei.] Dei eſt ergo Iſrael: Nō enim omnes qui ſunt ex Iſrael, hi ſunt Iſraelitæ. *k* ¶ De cætero nemo mihi moleſtus ſit: ego enim ſtigmata domini Ieſu in corpore meo porto]. Nemo me amplius interroget, quaſi dubitans: quia omnem expoſui ueritatem. Ego em̄ ſigna & characteres, non circunciſionis, ſed crucis & paſſionis in corpore meo circunfero. *l* ¶ Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu ueſtro fratres.] Subſcriptio talis eſt Apoſtoli. Optat autem ut gratia eos domini, non legis opera comitentur. Simul & attēde: quia cum ſpiritu ueſtro dixerit, non cum carne: in cuius circunciſione gloriantur carnales, uos autem ſpiritualiter conuerſamini, ut ſpiritualiter circunciſi. D

bemus, operemūr bonum ad omnes: maxime autē ad domeſticos fidei. Vidēte qualibus literis ſcripſi uobis mea manu. Qūicunq; enim uolunt placere in carne, hi cogunt uos circuncidi: tantum ut crucis Chriſti perſecutionem non patiantur. Neq; enim qūi circunciduntur, legem cuſtodiunt: ſed uōlunt uos circuncidi, ut in carne ueſtra glorientur. Mihi aūtem abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti: per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. In Chriſtō enim Ieſu neq; circunciſio aliquid ualet, neq; præputium, ſed noua creatura. Et quicūnq; hanc regulā ſecuti fuerint, pax ſuper illos & miſericordia, & ſuper Iſraēl dei. De cętēro nemo mihi moleſtus ſit. Ego enim ſtigmata domini Ieſu in corpore meo porto. Grātia domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu ueſtro fratres. Amen.

COMMENTARII IN epiſtolam ad Epheſios.

P Aulus apoſtolus Ieſu Chriſti, per uoluntatem dei.] Non meis meritis. *n* ¶ Omnibus ſanctis.] Omnes ſancti fideles, nō omnes fideles ſācti: Quia poſſunt etiam catechumeni ex eo quod Chriſto credūt fideles dici, nō tamen ſancti ſunt: quia non per baptiſmū ſanctificati. Siue ſic intelligēdum, quod ſcribat, fideliter ſeruantib. gratiam ſanctificatis. *o* ¶ Qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu.] Non omnibus Epheſiis, ſed his q credūt in Chriſto. *p* ¶ Gratia uobis & pax.] Tūc uobis ualebit gratia, ſi ei non ſitis ingrati: ſalutem ueſtrā ueſtris meritis deputantes. Pacem uero reconciliationis obſeruabimus, ſi nihil eius bonitati uel iuſticiæ deinceps faciamus cōtrarium. *q* ¶ A deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto.] Vnum eſſe patrem & filium demonſtrat, utiq; pariter operantes. *r* ¶ Benedictus deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti.] Laudat deū, eo quod donauerit infra ſcripta. *ſ* ¶ Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali.] Non aliquantis, ſed omnibus ſpiritualibus gratiæ benedictionibus: ut quomodo in nobis nihil deeſt ex illo, ita uoluntati eius nihil deſit ex nobis. *t* ¶ In cœleſtibus.] Non in carnali proſperitate, nec in terrena abundantia. *u* ¶ In Chriſto.] In capite omnia membra benedixit. *x* ¶ Sicut elegit nos in ipſo &c.] Quia nihil nouum eſt ei apud quē omnia erant, anteq̄ fierent. Non ut quidam hæretici ſomniant animas antea in cœlo fuiſſe ſegregatas. *y* ¶ In conſpectu eius.] Non hominum. *z* In charitate.] Hoc fecit: ſiue immaculatos diligit deus. *a* ¶ Qui prædeſtinauit nos &c.] Hoc prædeſtinauit, ut haberent poteſtatem filii dei fieri homines, qui credere uoluiſſent: ſicut ſcriptum eſt: Loquebantur uerbum cum fiducia omni uolenti credere. *b* ¶ Per Ieſum Chriſtum in ipſum.] Vt membra eius ſimus. *c* ¶ Secundū propoſitum uoluntatis ſuæ.] Non ſecundū merita noſtra. *d* ¶ In laudem &c.] Vt laudemus gloriam gratiæ eius.

AD EPHESIOS

P Aulus āpoſtolus Ieſu Chriſti, per uoluntatem dei: ōmnibus ſancti qūi ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu. Grātia uobis & pax à deō patre noſtro & domino Ieſu Chriſto. Bēnedictus deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, qūi benedixit nos in omni benedictione ſpirituali, in cœlēſtibus in Chriſtō: ſicūt elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem: ut eſſemus ſancti & immaculati in cōnſpectu eius in charitāte. Qūi prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtūm in ipſum ſecundūm propoſitum uoluntatis ſuæ, in lāudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua